

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2017

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na 9 wa tipheji.

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****XIVUTISO XA 1: XIKAMBELANTWISISO**

- 1.1 I Manayila.√ (1)
- 1.2 Hi siku leri a ku ri na mucato wa Manayila na Muzayiwe. Manayila u endlile rhengu ro lahlekisa tata wa yena hi ku tsala papila leri eka rona a kombisa leswaku u tihoxile exidziveni, kasi a hi swona u balekile hi ku chava ku cata na munhu loyi a nga n'wi rhandzi.√√ (2)
- 1.3 Hi leswi Ntekele a a nga lavi ku tsundzuxiwa naswona a ri munhu wa tihanyi swinene.√√ (2)
- 1.4 I ku va tata wa yena a n'wi sindzisile ku tekiwa hi Muzayiwe leswaku Muzayiwe a ta n'wi pfuxela bindzu ra yena leswi Manayila a nga swi lavi.√√ (2)
- 1.5 1.5.1 **A hi swona.** A va nga ha kumani hikuva mufundhisi Chavalala a hlongoriwile hi nkulukumba Ntekele emutini wa yena hikokwalaho ka leswi a ringeta ku n'wi tsundzuxa leswaku a swi kahle ku va a xavisa n'wana wa yena.√√ (2)
- 1.5.2 **A hi swona** Manayila a nga tihoxangi exidziveni kambe a yile eBonn ku ya lava murhandziwa wa yena Jamboti.√√ (2)
- 1.6 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena lawa ya twisisekaka. Xikombiso: **A swi fanerile** hikuva tanihi mutswari swa vava ku lahlekeriwa hi n'wana wa wena hambiloko ku ve ku a ku ri na swin'wana leswi a swi endla leswaku mi nga twanani.√√√/A **swi nga fanelangi** hikuva ku va a n'wi xavisile a swi komba leswaku a nga n'wi rhandzi.√√√ (3)
- 1.7 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena lawa ya twisisekaka. Xikombiso: Swa ndzi tsakisa hikuva leswi a swi endla swo sindzisa n'wana wa yena ku tekiwa hi munhu loyi a nga n'wi rhandzi a ku ri vuloyi lebyikulu lero u lo n'wi laya.√√ (2)
- (Amukela na man'wana matitwelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.8 Ku kombisa vatswari khombo ro hlawulela vana leswi va faneleke ku hanyisa xiswona.√/B.√ (1)

NA

- 1.9 Lefty i murhandziwa wa Mpfuleni n'wana wa Ntekele, loyi a a ri xigevenga xa ndhuma tlhelo murhangeri wa vandla ra ti-'Vultures'.√ Hileswi Mpfuleni a n'wi byerile leswaku u ya byela yena leswi a nga n'wi ba.√ (2)
- 1.10 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena lawa ya twisisekaka. Xikombiso: Hikokwalaho ka leswi a tirha exihundleni handle ko tiviwa hi vanhu.√√ (2)
- (Amukela na man'wana matitwelo lama twisisekaka.) (2)

- 1.11 Lefty u hisile tibazi hinkwato ta nkulukumba Ntekele ti tshwa ti hela leswi tiyisisaka leswi a chava swona swa leswaku Lefty u ta n'wi dlaya hikuva ku hiseriwa tibazi a swi fana na loko a n'wi dlele.√√ (2)
- 1.12 A a beriwa ku va a vurile leswaku Rice u dlele hi tata wakwe Ntekele naswona loko tata wa yena a ringeta ku n'wi chavisa a nga chavi, a vula leswaku u tlanyarile hi ku tshamela ku biwa.√√ (2)
- 1.13 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke leyi twisisekaka. Xikombiso: Swi ndzi dyondzisa mhaka ya leswaku loko u hanya hi ku chavisela munhu kumbe ku n'wi ba swi fika laha a nga ha chaviki hikuva a swi toloverile.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 1.14 Hikwavo va rhandzanile na tinsulavoya kumbe swigevenga.√ (1)
- 1.15 Hileswi a ri na mali yo tala/fumile.√ (1)
- 1.16 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena lawa ya twisisekaka. Xikombiso: A swi ta ndzi vavisa swinene hikuva swi ta va swi kombisa leswaku a nga ha ndzi teki ndzi ri mutswari wa yena lero a ndzi nga ha ri na xiave eka vutomi bya yena.√√
(Amukela na yan'wana matitwelo lawa ya twisisekaka.) (2)
- 1.17 Hileswi vakokwana xinghuwe wa vona a va holovile ku fika laha Xoxololo kokwana wa Ntekele a nga hisa muti wa Mafela-nkatini kokwa wa Dodovha tata wa Jamboti.√√ (2)
- 1.18 U pfuxeriwile rona hi Muzayiwe loyi a tivona nandzu eka leswi a swi endlile.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****XIVUTISO XA 2**

- 2.1 N'wa- Rimbelule.√ (1)
- 2.2 N'wa-Chovolo.√ (1)
- 2.3 Va le ntsindza.√ (1)
- 2.4 A va tele ku ta yingisela nandzu wa ku dlayiwa ka Gezani.√√ (2)
- 2.5 Kuma xitshunxo/C.√ (1)
- 2.6 Makhanana enorhweni u vule leswaku ndhuna Gezani u dlayiwe hi n'anga Mavundza kasi na N'wa-Rimbelule u vule leswaku u twile nuna wa yena Mavundza a vula leswaku ndhuna Gezani u fanele ku hundzisiwa.√√ (2)
- 2.7 A a kombisa ku tisola eka ku va a n'wi hehlile ehenhla ka nandzu wo dlaya Gezani.√√ (2)
- 2.8 Hi ku n'wi endla ndhuna eka muganga wun'wana wa tiko ra yona.√√ (2)
- 2.9 A a ri na vutlhari hikuva a kota ku lavisisa ehenhla ka nandzu a nga se teka xiboho/A a kota ku ti yisa ehansi hi ku tisola no khensa loko a endle xihoxo.√√
(Amukela na byin'wana vumunhu lebyi amukelekaka.) (2)
- 2.10 A ti swi kota. Ti kotile ku khoma Mathebula endzhaku ka ku va a balekile, √√ ti tumbelele Mavundza na Makhanana ti kota ku kuma vumbhoni na ntiyiso wa leswaku Gezani a dlayiwile hi mani.√√ (2)
- 2.11 A va ku Mayeke.√ (1)
- 2.12 A a nga ri na rirhandzu/a a ri mudlayi/a a ri na vunwa.√√
(Tinhlamulo timbirhi ntsena) (2)
- 2.13 U kotile ku xopela vumbhoni bya Mavundza, a vula na leswaku yena a nga si vulavula hi xiganama na leswaku Mavundza a swi kuma kwihhi leswaku xidzobyana a xi ri na xiganama.√√√ (3)
- 2.14 Makhanana.√ (1)
- 2.15 A a nghanghamela a vula na leswaku xiganama a nga xi tivi kambe hosi a yi nga si vula nchumu hi xiganama.√√ (2)

- 2.16 Xi yisiwile hi N'wa-Rimbelule loko a ya tivisa hosi leswaku Mavundza hi yena a nga dlaya Gezani.√√ (2)
- 2.17 Ya kahle hikuva timhaka leti a ti tengiwa a ti khumba tiko naswona vaakatiko a va ta dyondza leswaku loko va endla vugevenga va ta ahluriwa entshungwini √√√/A ya kahle hikuva tin'wana timhaka a ti fanelanga ku twiwa hi vanhu hinkwavo. √√√ (3)
- (Amukela na mavonelo yan'wana lawa ya twalaka.) (3)
- 2.18 I Makhanana.√ (1)
- 2.19 U kombisa leswaku Mavundza a nga ha hlonipheki/U tekela Mavundza ehansi/U kombisa leswaku Mavundza a nga ha tekiwi tanihi un'wana wa vona.√√ (2)
- 2.20 U vula leswaku Mavundza a vulavula a nga si hlundzuka √√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

NDZI NA TIMFANELO– SJ Malungana na NJ Maluleke

XIVUTISO XA 3

3.1 'Ndzi na timfanelo' – SJ Malungana

- 3.1.1 Mugweni.√ (1)
- 3.1.2 Ntangha khume.√ (1)
- 3.1.3 Hileswi a a ri na mahanyelo yo ka ya nga amukeleki no va a nga xiximi vadyondzisi va yena.√ (1)
- 3.1.4 A va ya ku n'wi tshinyeni na ku n'wi tsundzuxa hi milawu ya xikolo.√√ (2)
- 3.1.5 Xijumbani.√ (1)
- 3.1.6 Leswaku u ta hlongoriwa exikolweni.√ (1)
- 3.1.7 A a nga xiximi vadyondzisi.√
A a xwa exikolweni.√
A a nga endli mintirho ya xikolo√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo timbirhi leti twalaka) (2)
- 3.1.8 A hi swona, u lo fona kunene.√√ (2)
- 3.1.9 Onge a vo n'wi vanga.√ (1)
- 3.1.10 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke leyi twisisekaka. Xikombiso: Vadyondzi va fanele ku tiyimisela eka ntirho wa xikolo va amukela na ku tshinyiwa.√√ (2)
- 3.1.11 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena lawa ya twisisekeke. Xikombiso: A ndzi yimi na wona, hikuva ntshuxeko wu lava vutihlamuleri eka hina naswona milawu yi fanele ku landzeleriwa hi kona swilo swi nga ta famba kahle naswona Masungulo u le ku tionheleni nkarhi wo dyondza./Ndzi yima na wona, hikuva ntshuxeko a wa ha bohelili ku endla leswi u nga swi laviki. √√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (3)

NA

3.2 U NGA HLAWULI NDLUWA U SIYA HOVE – SJ Malungana

- 3.2.1 N'wa-Mesa Nyalungu √ (1)
- 3.2.2 A a onhile nhwana wa ka Madonsi kutani swi khunguvanyisa mana wakwe loko a swi twile.√ (1)
- 3.2.3 Mabihana loko a hlongoriwile ekaya u hlanganile na William Mtileni loyi a nga n'wi teka a famba na yena ekaya a tlhela a n'wi thola laha a tirha kona. √√ (2)
- 3.2.4 Yo aka√, a a ri minijhere.√ (2)
- 3.2.5 ECape Town.√ (1)
- 3.2.6 Tirhani.√ (1)
- 3.2.7 A a lava leswaku a ta hamba a n'wi tirhela mintirho ya le kaya.√ (1)
- 3.2.8 A hi swona, A rhandza Tsakani ku tlula Tirhani loyi a tirhisiwa mintirho yo tika. √√ (2)
- 3.2.9 Ku rivalelana.√ (1)
- 3.2.10 Vatswari va fanele ku rhandza vana va vona ku ringana.√√ (2)
(Amukela na dyondzo yin'wana leyi twisisekaka.)
- 3.2.11 Leswaku u fanele ku dyondzisa vatukulu va yena hinkwavo ku tirha hikuva loyi un'wana u ta kula a nga tlharihangani na ku ka a nga tivi ku titirhela. √√ (2)
(Amukela na swin'wana switsundzuxo leswi twisisekaka.)
- 3.2.12 A nga endlangi kahle, a a fanele a vuyile hambu a nga yi ekaya, kambe a ya vona n'wana wa yena a tlhela a n'wi endlela timfanelo hinkwato ta mutswari ku endlela leswaku a kula a ri karhi a tiva tata wa yena. √√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 4

4.1 KUMBE A NDZO LORHA – JM Magaisa

- 4.1.1 Xi vulavula hi munhu loyi a kombiwa xivono xa ku hundzuka ka swilo laha misaveni swi suka eka xiyimo xa leswo biha swi ya eka xiyimo xa leswinene laha mimfumo leyo biha a yi herisiwa ivi ku tumbuluxiwa yintshwa ya moya wa rirhandzu na ku ringanana.√√√ (3)
- 4.1.2 Ri komba ku kanakana/ku pfumala ntiyiso lowu hetisekeke wa leswi humeleleke.√√ (2)
- 4.1.3 I rito ra Xikwembu/ra mudavuri.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 4.1.4 Xifaniso xa misava leyi phurumuriwaka yi va ya vuandlalo byo nava ehansi ku fana na xitheve. Ku tirhisiwile xitwananisi xa ku fananisa bya ku kombeta xifananisi.√√ (2)
- 4.1.5 Ku tshikelela kumbe ku tiyisisa mhaka ya leswaku vanhu lava va tsakile swinene hi ntshuxeko lowu va wu kumeke.√ (1)
- 4.1.6 Nchumu lowu kumekaka endzeni ka rhambu lowu wu pfunaka ku endla ngati./C.√√ (2)
- 4.1.7 Ntila wa 21 wu vula leswaku vanhu va matimba (varhangeri) lava hanyaka hi ku tshikelela van'wana a va sungula ku lemuka vubihi bya vona kutani va swi tshika √ kasi wa 22 wu vula ku suka ka ntshikelelo eka vanhu lava a va hanya hi ku xanisiwa.√√ (2)
- 4.1.8 Ri paluxa ku hela ka nxaniseko na ntshikelelo wa vanhu hi vanhu van'wana, wu tlhela wu va xihlambanyo xa leswaku vanhu a va nga ha pfuki va xanisiwile kumbe ku tshikeleriwa hi vanhu van'wana./Mfungho wa ku hela ka madzolonga na ku vengana (mafambiselo yo biha), wu tlhela wu va xihlambanyo xa leswaku swi nga ha humeleli.√√

(Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 4.1.9 U twa ku vava/wa vilela hi vurhangeri byo biha bya matiko ya Afrika. Mhaka ya mafambiselo yo biha ya tiko ra Afrika.√

'Swi ndzi vavisile ku vona tihosi ti kasa.'√ (2)

NA

4.2 RA DZINDZA – Bruce Ngobeni

- 4.2.1 Xi vulavula hi madzolonga lama nga kona emindyangwini masiku lawa laha nuna na nsati va nga hanyisaniki kahle, leswi endlaka leswaku vavanuna va kumeka va dlayetela vana na vasati va vona.√√√ (3)
- 4.2.2 Ritukulu swi vula ku rhurhumela ka voko loku vangiwaka hi ku dyuhala kumbe vuvabyi. √ Mutsari u kombisa leswaku mindyangu a ya ha tiyangi ya hlekahleka hikwalaho ka swiphigo swa mahanyelo exikarhi ka nuna na nsati. √ (2)
- 4.2.3 Matsune ri yimela wanuna/nuna wa muti lowu√ kasi nkati ri yimela wansati/nsati wa muti lowu.√ (2)
- 4.2.4 Ku kanetana na ku holova.√/C.√ (1)
- 4.2.5 Xifaniso xa ku duma ka tilo leri balekaka ri tlhela ri hatima.√√ (2)
- 4.2.6 U sola mhaka ya ku va vavanuna va tirhisa swibalesa√ ku dlaya vasati na vana va vona√ loko ku ri na ku holova endyangwini.√ (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 4.2.7 Marhole √ na swiciwana.√ (2)
- 4.2.8 Leswi vanhu va tinyungubuyisaka hi swona masiku lawa swa nyangatsa/maendlelo ya swilo ya masiku lawa ya nyangatsa. √√ (2)
- 4.2.9 Mukamberiwa u ta kombisa matitwelo ya yena hi hungu ra xitlhokovetselo lexi. Xikombiso: Xi endla leswaku ndzi twa ku vava emoyeni, hikuva xi vulavula hi madzolonga emindyangwini lama endlaka leswaku vatatana va dlaya vana na vasati va vona.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti ti twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70